

کتاب شناسی توسل

پدیدآورده (ها) : نصر اصفهانی،اباذر
فلسفه و کلام :: سراج منیر :: بهار 1392، سال سوم- شماره 9
از 179 تا 207
آدرس ثابت : http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/965072

دانلود شده توسط : رسول جعفریان
تاریخ دانلود : 07/07/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائهٔ مجلات عرضه شده در پایگاه،مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه قوانین و مقررات استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

کتاب‌شناسی توسل؛

معرفی آثار اندیشمندان مسلمان در نقد دیدگاه وهابیون در باب توسل

اباذر نصر اصفهانی*

* کارشناس پژوهش پژوهشکده حج و زیارت.

www.noormags.ir

◆ مقدمه

یکی از موارد اختلاف بین وهابی‌ها و سایر مسلمانان، مسئله توسل به اولیای الهی یا به تعبیری، وسیله قرار دادن آنان نزد خداوند متعال است. در قرن هفتم هجری ابن‌تیمیه حرانّی، با نگاشتن کتاب *التوسل و الوسیله* با آن مخالفت کرد و بر حرمت بار سفر بستن برای زیارت، فتوا داد. فتاوا و اندیشه‌های وی مورد نقد عالمان هم‌عصر وی قرار گرفت و پس از چندی به فراموشی سپرده شد. در قرن دوازدهم بار دیگر این اندیشه‌ها مورد توجه محمد بن‌عبدالوهاب نجدی قرار گرفت. وی که به کمک نظامی آل‌سعود بر سرزمین حجاز مسلط گردیده بود، به ترویج اندیشه‌ها و فتاوای ابن‌تیمیه پرداخت و مسلمانان را به سبب توسل و زیارت، مشرک دانست. این امر سبب گردید تا بار دیگر اندیشمندان مسلمان به میدان آیند و به نقد و بررسی عقاید وهابیان بپردازند.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

این نوشتار گزارشی از آثار و نوشته‌های نویسندگان مسلمان در پاسخ به عقاید و دیدگاه‌های وهابیون درباره توسل به اولیای الهی است که در دو بخش «آثار شیعیان» و «آثار اهل‌سنّت» تنظیم و عرضه شده است. نیز در هر بخش، کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌ها به تفکیک معرفی شده است.

شایان ذکر است برای دوری از حجیم شدن مقاله و نیز به ضرورت ارائه کل اطلاعات آثار در یک مقاله و همچنین ساختار نسبتاً مشابه آثار در دفاع از توسل و نقد دیدگاه وهابیون در این‌باره، از وصف کردن آثار صرف‌نظر کرده‌ایم و تنها در مواردی که ضرورت داشته، توضیح کوتاهی ذیل اثر آمده است.

www.noormags.ir

بخش اول: آثار شیعیان

◆ الف) کتاب

۱. کتاب‌های فارسی

۱. ***۲۷ پرسش و پاسخ درباره توسل و رابطه آن با توحید:*** حسین رجبی، قم: آثار نفیس، ۱۳۹۱، ۲٤۸ص، رقعی.

۲. ***از این راه به خواسته‌های خود رسیدیم:*** سیدمحمدرضی رضوی، قم: هجرت، ۱۳۸٦، ۳۰٤ص، وزیری.

این اثر مشتمل بر مجموعه توسلات عالمان و شخصیت‌های مذهبی به ائمه علیهم‌السلام است. این توسل‌ها معمولاً منجر به شفای مریضان، دفع مشکلات و بلایا و رسیدن به حاجات و آرزوهای افراد حاجتمند شده است.

۳. ***استمداد از اولیا:*** علی‌اصغر رضوانی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۷٦ص، رقعی.

این اثر که از مجموعه «سلسله مباحث وهابیت‌شناسی» است، با استدلالات منطقی، عقاید و نظریات وهابیون را درباره توسل و استمداد از اولیاء الله نقد و بررسی کرده است.

٤. ***بحثی تحلیلی در عقاید وهابیت (پیرامون توسل)***: جعفر سیدان، مشهد: یوسف فاطمه، ۱۳۸٦، ٦٤ص، رقعی.

۵. ***بر بال قرب؛ نگاهی به مفهوم توسل***: محمدعلی انصاری، مشهد: بیان هدایت نور، ۱۳۹۱، ۹۸ص، رقعی.

٦. ***پیرامون مسائل استغاثه، توسل و شفاعت***: شیخ جعفر کاشف الغطاء، ترجمه و شرح: مرتضی قاسمی کاشانی، کاشان: مرسل، ۱۳۷۳، ٤۰ص.

گزیده‌ای از کتاب *منهج الرشاد* شیخ جعفر کاشف الغطاء است که به فارسی برگردانده شده است.

۷. ***تبرک و توسل***: عبدالحسین امینی، تدوین و ترجمه: جواد محدثی، قم: مرکز پژوهش‌های فارسی الغدیر، چاپ اول، ۱۳۷٦، ٥٦ص، پالتویی.

www.noormags.ir

مجموعه‌ای برگرفته از دیدگاه‌ها و تحلیل‌های مرحوم علامه امینی در جلد پنجم کتاب *الغدیر* و خلاصه‌شدهٔ بخش «زیارة مشاهد العترة الطاهرة» است.

۸. ***توحید و توسل***: محمد یزدی، قم: کتابخانه علامه، ۱۳۹۱ق، ۱۲۰ص.

۹. ***توسل***: علی اصغر رضوانی، قم: مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۵، ۵۸ص، رقعی.

۱۰. ***توسل به اهل بیت از منظر قرآن و سنت***: سید مصطفی مناقب، قم: بوستان کتاب قم، ۱۳۹۰، ۳۰٤ص، وزیری.

در این کتاب موضوع توسل از لحاظ سازگاری و عدم سازگاری آن با توحید عبادی مورد بررسی و کاوش قرار گرفته و به اثبات رسیده است که توسل نه تنها با توحید تعارض و منافاتی ندارد، بلکه عین توحید است.

۱۱. ***توسل به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و تبرک به آثار ایشان***: سید مرتضی عسکری، قم، مجمع علمی اسلامی، ۱۳۷۸، ۳۲ص، جیبی.

۱۲. ***توسل، تبرک، بدعت***: جعفر سبحانی تبریزی، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام، چاپ اول، ۱۳۸۸، ۱۲۸ص.

۱۳. ***توسل؛ توحید یا شرک؟***: سعید داودی، قم: انتشارات امام علی بن ابی‌طالب علیه السلام، چاپ اول، ۱٤۳۱ق/۱۳۸۹ش، ٤۸ص، رقعی.

۱٤. ***توسل؛ حقیقت یا شرک؛ برگرفته شده از معتبرترین کتب علمای اهل تسنن***: علی اکبر هوشنگی، مشهد: شاملو، چاپ اول، ۱۳۸۹، ۱۲۸ص، رقعی.

۱۵. ***توسل در نگاه قرآن و حدیث***: عباس شهیدی، قم: پارسایان، ۱۳۷۷، ۱۸۳ص، رقعی.

۱٦. ***توسل عبادتی توحیدی و خالصانه***: محمد سند، به‌کوشش محمد عیسی آل مکباس، ترجمهٔ احمدرضا غائی، قم: سعید بن‌جبیر، ۱۳۹۰، ٦٤ص، جیبی.

این کتاب ترجمه کتاب *التوسل عبادة توحیدیة مع محاضرات الاستاذ الشیخ محمد سند* است.

۱۷. ***توسل و تبرک؛ اندیشه‌های علامه سید مرتضی عسکری***: بازنویسی: جواد محدثی، قم: علامه عسکری؛ دانشکده اصول دین، ۱۳۸۸، ۵۷ص، پالتویی.

www.noormags.ir

۱۸. ***توسل و تبرک برگرفته از آثار آیت‌الله جعفر سبحانی***: جعفر سبحانی تبریزی، تهران: کانون اندیشه جوان، چاپ اول، ۱۳۸٦، ۸۸ص، رقعی.

بررسی موضوعات متنوع دین‌پژوهی از جمله زیارت و توسل است که در حلقه نقد و پاسخ‌گویی کانون اندیشه جوان صورت گرفته است.

۱۹. ***توسل و رابطه آن با توحید***: حسین رجبی، تهران: نشر مشعر، چاپ اول، ۱۳۸٦، ٤۷ص.

این کتاب از مجموعه کتاب‌های آشنایی با آموزه‌های شیعه است که نشر مشعر منتشر کرده است.

۲۰. ***توسل و زیارت در سیره معصومین علیهم‌السلام، صحابه و تابعین (رضی الله عنهم)***: سیدرضا هاشمی، قم: وحدت بخش، چاپ اول، ۱۳۹۱، ۲۰۸ص.

۲۱. ***توسل و شفاعت از دیدگاه قرآن و روایات***: محمد بیستونی، به‌کوششِ گروهی از محققان، تهران: بیان جوان، ۱۳۸۳، ۱۱۸ص، جیبی.

۲۲. ***توسل، وسیله‌جویی برای کسب فیض از مبدأ هستی از دیدگاه عقل، قرآن و حدیث و پاسخ به شبهات***: سید محمد ضیاءآبادی، تهران: بنیاد بعثت؛ مؤسسه اهل‌بیت علیهم‌السلام، چاپ اول، ۱۳٦۲، ۲۸۰ص، رقعی.

این کتاب دفاعی مستدل و عالمانه از توسل در مکتب فکری شیعه و نقد وهابیت است. چاپ دیگری از این اثر در سال ۱۳۸۷ به همت بنیاد خیریه الزهراء علیهاالسلام تهران در ۲۸۰ صفحه منتشر شده است.

۲۳. ***توسل یا استمداد از ارواح مقدسه***: جعفر سبحانی تبریزی، تهران: قدر، ۱۳٦۲، ۲۵٦ص.

چاپ دیگری از این کتاب با این مشخصات منتشر شده است: تهران: امام صادق علیه‌السلام، ۱۳۸۸، ۲۷۷ص.

همچنین ترجمه عربی این اثر با عنوان زیر منتشر شده است:

التوسل أو الاستغاثه بالأرواح المقدسه: جعفر سبحانی تبریزی، تهران: مؤسسة الکتاب العالمیه، ۱۴۰۸ق/۱۳۶۶، ۱۹۱ص؛ بیروت، الدار الاسلامیة، ۱۴۱۲ق، ۲۲۸ص.

www.noormags.ir

۲٤. ***توسل یا استمداد از اولیاء خدا***: جعفر سبحانی تبریزی، قم: مؤسسه امام صادق علیه‌السلام، ۱۳۸۸، ۲۸۰ص، رقعی.

۲۵. ***خلاصه توسل از دیدگاه عقل، قرآن و حدیث***: سیدمحمد ضیاءآبادی، تلخیص: محمدحسین شهری، تهران: مؤسسه نبأ، چاپ اول، ۱۳۷۹، ٥٦ص، پالتویی.

۲٦. ***درس‌هایی در نقد وهابیت***: نجم‌الدین طبسی، قم: دلیل ما، چاپ اول، ۱۳۸۸، ٤ جلد، پالتویی.

بررسی و نقد علمی عقاید و نظریات وهابیان است. جلد نخست آن به موضوعات «توسل» و «شفاعت» اختصاص دارد .

۲۷. ***درس‌هایی در نقد وهابیت؛ توسل، شفاعت و ریشه‌های اعتقادی آن:*** نجم‌الدین طبسی، تبریز: نور ولایت، چاپ اول، ۱۳۸۸، ٥٨ص.

کتاب حاضر برگزیده‌ای از کتاب *درس‌هایی در نقد وهابیت*، اثر مؤلف، است که قبلاً به صورت چهار جلدی منتشر شده بود. این کتاب در سال ۱۳۸۸ با مشخصات زیر به زبان اردو ترجمه شد:

وهابی افکار *کارد*: ترجمه: ناظم حسین اکبر، قم: دلیل ما، چاپ اول، ۱۳۸۸، ۱۹۶ص.

۲۸. ***دعا و توسل***: حسن طاهری خرم‌آبادی، قم: بوستان کتاب قم، چاپ اول، ۱۳۸٦، ۱٤۸ص، رقعی.

در این کتاب با استناد به آیات و روایات به تبیین حقایق دعا و توسل پرداخته و از نگرش شیعه دفاع شده و به اشکالات وهابیت پاسخ داده شده است.

این کتاب با مشخصات زیر به عربی ترجمه شده است:

الدعاء والتوسل مطلوب أم ممنوع؛ بحث علمی یکشف عن مشروعیة طلب الحاجة و التوسل بالانبیاء و الاولیاء و یستقصی الروایات الواردة فی مصادر الجمیع: ترجمهٔ رعد الحجاج، تهران: مجمع جهانی تقریب بین مذاهب اسلامی، ۱۴۲۹/۱۳۸۷ق، ۱۵۱ص.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

www.noormags.ir

۲۹. ***دعا و توسل؛ پرسش‌ها و پاسخ‌های دانشجویی***: محمدرضا کاشفی، با همکاری: محمدکاظم روحانی، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۹، ۱٦۷ص.

۳۰. ***زیارت و توسل از منظر اسلام (نقد فرقه وهابیت)***: غلامعلی نعیم‌آبادی، به سفارش ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر استان هرمزگان، قم: توسعه قلم؛ فرتاب، چاپ اول، ۱۳۸۸، ۱٦۸ص، رقعی.

۳۱. ***سخنی پیرامون توسل***: محسن خرازی، ترجمهٔ محمدرضا امین‌زاده، قم: دفتر نشر برگزیده، چاپ اول، ۱۳۸٦، ۹٦ص، رقعی.

در ترجمه حاضر، ساختار عرفی و اجتماعی توسل و سیره قطعی عقلایی در این مسئله تبیین گردیده است، ضمن آنکه به جواز توسل از بُعد عقلی با توجه به قاعده محال بودن طفره اشاره گردیده است.

۳۲. ***شفاعت؛ بررسی و تحلیل توسل، شفاعت و زیارت...*** : محمدباقر علم الهدی، تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر، چاپ اول، ۱۳۸٦، سه جلد.

۳۳. ***شفاعت و توسل***: سیدمحمدکاظم روحانی، تنظیم و نظارت: معاونت آموزش و تبلیغ نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، قم: دفتر نشر معارف، چاپ هشتم، ۱۳۸٦، ۸۸ص، رقعی.

بررسی شفاعت و توسل بر اساس دیدگاه‌های شیعه و نقد رفتار وهابیون است. این نوشتار بخشی از پرسش‌های دانشجویی درباره شفاعت و توسل است.

۳٤. ***طوبای هدایت؛ پاسخی به شبهات وهابیت***: احمدرضا آقادادی، قم: کومه، چاپ اول، ۱۳۸۸، شش جلد.

جلد دوم این مجموعه با عنوان *امامت و توسل* است.

۳۵. ***قرآن و عترت در اسلام***: علی نمازی شاهرودی، تهران: سعدی، بی‌تا، ۲۵۲ص، رقعی.

بررسی دیدگاه‌های وهابیت درباره ائمه علیهم‌السلام و توسل جستن به آنان و زیارت قبورشان است.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

www.noormags.ir

۳٦. ***گفتمان قرآنی؛ وسیله***: صالح قنادی، تنظیم و نظارت: معاونت آموزش و تبلیغ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰، ٦۰ص، پالتویی.

پژوهشی قرآنی در مورد مشروعیت و جواز توسل به اولیای الهی است. در این پژوهش، با توجه به مفاد و مفهوم آیه شریفه ﴿وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾، از واسطه‌های فیض الهی و لزوم توسل به آنان برای نجات در دنیا و آخرت سخن به میان آمده است.

۳۷. ***نظام واسطه در خلقت***: علی اصغر رضوانی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۴۵ص، رقعی.

در این کتاب دیدگاه‌های وهابی در باب شفاعت و توسل نقد شده است. کتاب حاضر یک جلد دیگر از مجموعه *سلسله مباحث وهابیت‌شناسی* است. نویسنده در این نوشتار می‌کوشد به مطالعه نظریه وهابیان درباره واسطه بین خلق و خالق متعال در درخواست حاجات بپردازد و با تبیین آیات قرآن و شرح مصادیق وسائط در قرآن به اندیشه وهابیان را رد کند و به برخی شبهات وارد شده از سوی این فرقه پاسخ گوید.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

۳۸. ***نکات کلیدی در نقد وهابیت؛ نگاهی به کتاب ۱۲ نکته در بررسی و ارزیابی ادله توسل، شفاعت، تبرک و زیارت***: انسیه ماهینی، بوشهر: دانشگاه آزاد اسلامی بوشهر، چاپ اول، ۱۳۹۰، ۹۸ص.

۳۹. ***واسطه فیض یا توسل و شفاعت***: سیدجعفر طباطبایی امیری، قم: طاووس بهشت، چاپ اول، ۱۳۸۱، ۱٦۰ص.

٤۰. ***وسائط الهی و توسل به آنان؛ درس‌گفتارهایی از آیت‌الله استاد شیخ محمد سند***: گردآورنده: محمد مکیاس، ترجمهٔ احمدرضا غائی، تهران: نبأ، ۱۳۹۱، ۷٦ص، رقعی.

٤۱. ***وهابیت و توسل***: علی اصغر رضوانی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۲۸۸ص، رقعی.

www.noormags.ir

۲. کتاب‌های عربی

۱. ***بحث حول جواز التوسل بالنبی ﷺ والأئمة الأطهار و طلب الشفاعة منهم ﷺ و بطلان التفویض***: ماجد دباغ، قم: دارالهدی، چاپ اول، ۱۳۸۹، ٤١ص.

۲. ***التبرك و التوسل والصلح مع العدو الصهيوني؛ علی ضوء آراء: ۱. محمد واعظزاده الخراسانی؛ ۲. عبدالعزیز بن‌عبدالله بن‌باز؛ ۳. حسن بن علی السقاف؛ ۴. جعفر السبحانی***: به‌کوشش فتح الله نجارزادگان، تهران: نشر مشعر، ١٤٢٨/١٣٨٦ق، ٢١٥ص.

۳. ***التوسل بالنبی ﷺ و التبرك بآثاره:*** سید مرتضی عسکری، تهران: مجمع علمی اسلامی، چاپ اول، ١٤١٨ق، ٢٧ص، جیبی، عربی.

این کتاب در سال ۱۳۷۸ به فارسی ترجمه و با این مشخصات منتشر شده است:

توسل به پیامبر خدا ﷺ و تبرک به آثار ایشان: سید مرتضی عسکری، ترجمه: محمدجواد کرمی، تهران: مجمع علمی اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۸، ۳۲ص، جیبی.

همچنین ترجمه اردو از این اثر با اطلاعات زیر منتشر شده است:

رسول خدا ﷺ سی توسل اور آپ که آثار سی تبرک: ترجمه به اردو: فیروزعلی بنارسی، تهران: نیک ملکی، چاپ اول، ۱۳۸۷، ۳۲ص.

٤. ***التوسل رکن الإیمان والعبادة؛ محاضرات الأستاذ المحقق آیة الله الشیخ محمد سند***: حسن العالی، بحرین: مکتبة فخراوی، ١٤٢٧ق/٢٠٠٦م، ٣٢٢ص.

۵. ***التوسل عبادة توحیدیة مع محاضرات الأستاذ الشیخ محمد سند:*** به‌کوشش محمدعیسی آل‌مکیاس، قم: سعید بن‌جبیر، چاپ اول، ١٤٢٦ق، ٨٨ص، رقعی.

٦. ***التوسل في القرآن والسنة النبویة: سید حسن صدر کاظمی، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.***

اطلاعات این کتاب در این منبع ذکر شده است: *معجم التراث الکلامی*، ج ۲، ص ۳۵۸، شماره ۴۲۹۵.

۷. ***التوسل؛ مفهومه و اقسامه و حکمه في الشریعة الإسلامیة الغراء***: جعفر سبحانی تبریزی، قم: نشر مشعر، ١٤١٥ق، ١٢٠ص.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی
www.noormags.ir

چاپ دیگری از این کتاب بـا ایـن مشخـصات منتـشر شـده اسـت: بیروت: دارالاضواء، چاپ اول، ۱۴۲۳ق/ ۲۰۰۲م، ۱۱۲ص.

۸. ***التوسل من منظار القرآن و السنة و العقل***: احمد قیس، مقدمه: خنجر حمیه و یوسف محمد عمرو، بیروت: دارالهادی، ١٤٢٧ق/ ٢٠٠٦م، ١٧٦ص.

۹. ***التوسل و الإستغاثة في الكتاب و السنة***: قسم الشؤون الفكرية والثقافية في العتبة العباسية، نجف الأشرف: دارالضياء، ١٤٣٢ق/٢٠١٠م، ١٣١ص.

۱۰. ***حقيقة التوسل والوسيلة على ضوء الكتاب والسنة***: موسی محمد علی، بیروت: عالم الكتب، ١٤٠٨ق؛ قاهره: دارالتراث العربی، چاپ دوم، ١٤١٠ق/١٩٩٠م، ٤٠٨ص.

۱۱. ***حقيقة الوسيلة و ماهية الوثنية***: احمد آخوند قربان‌پور، تهران: عشق دانش، چاپ اول، ۱۳۸۳، ١٤٨ص.

در این کتاب دیدگاه وهابیت درباره توسل و شرک مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

۱۲. ***حوارات عقائدية معاصرة دراسة موضوعية تناقش أفكار المفتی العام للمملكة العربية السعودية الشيخ عبدالعزيز بن باز حول التبرك و التوسل و ترد عليها على ضوء القرآن الكريم و السنة النبوية و العقل الحصيف***: جعفر سبحانی تبریزی، قم: مؤسسه امام صادق علیه‌السلام، ١٤٢٩ق/١٣٨٧، ١٠٩ص.

۱۳. ***حول التوسل***: خلیفه عبید الکلبانی، بحرین: دارالعصمة، ١٤٢٧ق/٢٠٠٨، ٢٣٩ص.

١٤. ***الزيارة والتوسل***: صائب عبدالحمید، قم: مرکز الرسالة، چاپ اول، ١٤٢١ق، ١٦٠ص، رقعی.

بررسی برخی مسائل کلامی در مورد اختلاف شیعه و سلفیون است.

۱۵. ***الشفاعة و التوسل بالأنبياء*** علیهم‌السلام: قسم الشؤون الفكرية و الثقافية في العتبة العباسية، وحدة الدراسات، ١٤٢٩ق/٢٠٠٨م، ٥٢ص.

١٦. ***صنائع الله تعالى***: شیخ فاضل المالکی، قم: مؤسسة البحوث و الدراسات الإسلامية، ١٤٢٤ق، ٧١ص.

۱۷. ***عقيدتنا في زيارة القبور و البناء عليها و طلب الشفاعة والتوسل بأهلها***: عبدالعزیز صالح المدنی، بی‌جا، بی‌نا، ١٤١٩ق، ٥٢ص.

www.noormags.ir

۱۸. ***في رحاب اهل‌البيت عليهم‌السلام؛ التوسل***: سیدعبدالرحیم موسوی، قم: مجمع جهانی اهل‌بیت علیهم‌السلام، چاپ اول، ۱٤۲٦ق/۱۳۸٦، ۵۲ص، رقعی.

۱۹. ***فی ظل اصول الإسلام؛ دراسة شاملة لمسألة التوحید و الشرک و البدعة و قضیة الاستشفاع و التوسل الزیارة و غیرها في ضوء الاصول المستفادة من الکتاب والسنة:*** محاضرات جعفر السبحانی، به‌کوشش: جعفر الهادی، قم: مؤسسة الإمام صادق علیه‌السلام، چاپ اول، ۱۴۱۴ق/ ۱۳۷۳، ۳۷۳ص.

موضوع این کتاب، بررسی جوانب توحید و شرک و موضوعات تابع آنها مثل زیارت قبور ائمه و شفاعت و توسل است. چاپ دیگری از این اثر با مشخصات زیر منتشر شده است:

في ظل اصول الإسلام؛ محاضرات الشیخ جعفر السبحانی: جعفر الهادی، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۴۱۱ق، ۴۴۱ ص، رقعی.

۲۰. ***کلمة حول التوسل***: سید محسن خرازی، قم: دائرة المعارف الفقه الاسلامی طبقاً لمذهب أهل‌بیت علیهم‌السلام، و مرکز الغدیر للدراسات الاسلامیة، ۱٤۲۲ق/۱۳۸۰، ۵۹ص.

این اثر با این مشخصات به فارسی ترجمه شده است: *سخنی پیرامون توسل*: ترجمهٔ محمدرضا امین‌زاده، قم: دفتر نشر برگزیده، چاپ اول، ۱۳۸۶، ۹۶ص.

۲۱. ***مشروعیة التبرک، فلسفة التوسل و دلیل شرعیته***: محمد صنقور، قم: مؤسسة سیدة المعصومه علیهاالسلام، ۱۳۸۵، ٥٦ص، رقعی.

۲۲. ***مطارحات حول معیار الشرک في القرآن***: سیدعزالدین حسینی زنجانی، بیروت: دار الارشاد الإسلامی، ۱٤۱۱ق/۱۹۹۰م، ۱۱۲ص.

مجموعه‌ای از بحث و گفتگو بین مؤلف و یکی از استادان دانشگاه در موضوع توسل و کمک طلبیدن و یاری جستن از ائمه معصوم علیهم‌السلام است و نیز تحقیق در اینکه آیا این مسائل با توحید خداوند متعال منافات دارد و شرک محسوب می‌شود یا خیر؟

این اثر با مشخصات زیر به فارسی ترجمه شده است:

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

www.noormags.ir

معیار شرک در قرآن، سید عزالدین حسینی زنجانی، ترجمه ابوفضائل مجتهدی ، قم، بوستان کتاب قم: چاپ دوم، ۱۳۸۶، ۱۸۴ص، رقعی.

۲۳. ***في زيارة القبور والتوسل والاستغاثة والشفاعة والتبرک***: محمد صالح الضاوی، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱٤۳۲ق/۲۰۱۱م، ۳۱۷ص.

۲٤. ***نظرية التوسل***: محمد سند، بیروت: دارالهادی، ۱٤۲۸ق/۲۰۰۷م، ۳۱ص.

۲۵. ***وسيلة النجاة***: علی نمازی شاهرودی، اصفهان: حسینیه عمادزاده، چاپ اول، ۱٤۰۹ق/۱۳٦۷، ۳۲ص.

پاسخ به برخی از شبهات درباره توسل و شفاعت است.

۲٦. ***وفور الاثر في التوسل الی سيد البشر منافع درود نبی***: محمدرضا ثامنی شیرازی، اصفهان: بی‌نا، چاپ دوم، ۱۳۲٦ق، ۱۲۸ص.

۲۷. ***الوهابيون و البيوت المرفوعة***: محمدعلی سنقری حائری، تحقیق: لجنة من العلماء، قم: نشر مشعر، چاپ اول، بی‌تا، ۱۲۸ص، وزیری.

این رساله ردی بر رساله *کشف الشبهات* محمد بن‌عبدالوهاب است و به بررسی مشروعیت توسل و تبرک و نقد عقاید وهابیت پرداخته است. حسام احمد شعیب نیز این کتاب را تصحیح و با مشخصات زیر منتشر کرده است:

الوهابیون و البیوت المرفوعة: محمدعلی سنقری حائری، تصحیح: حسام احمد شعیب، دمشق: دارالاحباب، و دارالهیثم، ۲۰۰۱م، ۹۶ص.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

◆ ب) مقاله

۱. مقالات فارسی

۱. **«بررسی مسالهٔ توسل به پیامبر اکرم ﷺ و اولیای دین»**: سید مصطفی مناقب، *ثریا*، ش ۲، بهار ۱۳۸۸، ص ۳۵-٤۱.

۲. **«بررسی مسأله توسل به پیامبر اکرم ﷺ و اولیای دین از منظر قرآن و روایات فریقین»**: سیدمصطفی مناقب، *تحقیقات اسلامی*، ش ٦۳، بهار ۱۳۸٦، ص ٦۷-۱۱۰.

www.noormags.ir

۳. **«پاسخ به شبهه وهابیت درباره حرمت توسل»:** شادی نفیسی و نرگس السادات روان‌فر، *حدیث اندیشه*، ش۲۲، پاییز ۱۳۸۹-تابستان ۱۳۹۰، ص ۱۲٤-۱۵۰.

٤. **«توسل»:** *کلام اسلامی*، ش ۷۲، زمستان ۱۳۸۸، ص ۲۵-٤٦.

۵. **«توسل»:** عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مشهد، ش ٤۳-٤٤، بهار و تابستان ۱۳۷۸، ص ۲۳-۵۲.

٦. **«توسل از منظر آیات و روایات»:** جعفر سبحانی، *پیام مبلغ*، ش ٤، دی ۱۳۸۹.

۷. **«توسل از منظر اهل‌سنت»:** محمد ابراهیم اخلاقی، *اندیشه تقریب*، ش ۲۲، بهار ۱۳۸۹، ص ۷۳-۸٦.

۸. **«توسل از نگاه فریقین»:** فداحسین عابدی، *طلوع*، ش ۱۰-۱۱، تابستان و پاییز ۱۳۸۳، ص ٤۵-۷۲.

۹. **«توسل به انبیا و اولیا و سیره مسلمانان»:** *کلام اسلامی*، ش ٦۸، زمستان ۱۳۷۸، ص ۱۵٦-۱۵۹.

۱۰. **«توسل به اولیاء الهی راه سلامت ایمان توحیدی»:** محمد صدقی، *پژوهش‌های فلسفی- کلامی*، ش ۳۷، تابستان ۱۳۸۷، ص ۱٤۹-۱۷٤.

۱۱. **«توسل به اولیای خدا»:** مینا شمخی، *معرفت*، ش ۱۱۳، اردیبهشت ۱۳۸٦، ص ۱٤۳-۱۵۵.

۱۲. **«توسل به اولیای خدا»:** یعقوب جعفری، *درس‌هایی از مکتب اسلام*، س ٤۸، ش ۲، اردیبهشت ۱۳۸۷، ص ۳۹-٤۸.

۱۳. **«توسل به پیامبر ﷺ و ائمه علیهم‌السلام»:** حسین تربتی، *مبلغان*، ش ۱۲۷، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۹، ص ٤۸-٦۳.

۱٤. **«توسل به غیر خدا»:** رحیم لطیفی، *مبلغان*، ش ۸۲، شهریور و مهر ۱۳۸۵، ص ٦۹-۷٤.

۱۵. **«خورشید می وزد؛ توسل به پیامبر ﷺ و تبرک به آثار او در حیات و ممات»:** سیدمرتضی عسکری، *خردنامه همشهری*، ش ۱۷، مرداد ۱۳۸٦، ص ٦-۸.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

www.noormags.ir

١٦. **«زیارت، توسل و تبرك، چرا؟»**: محمد نصراصفهانی، *زائر*، ش ٢٠٧، اسفند ١٣٩٠، ص ٢٠-٢١.

١٧. **«فلسفه توسل»**: محسن غرویان، *نور علم*، ش ٤٩، بهمن و اسفند ١٣٧١، ص ٩٦-١٠٩؛ *پاسدار اسلام*، ش ٣٧١، آبان ١٣٩١، ص ١٦-١٩.

٢. مقالات عربی

١. **«بحث في التوسل»**: احمد محمود اللواتی، *رسالة القلم*، ش ٣١، جمادی الأولی ١٤٣١ق.

٢. **«بحث في التوسل والرد على ابن تيميه»**: مجدالدين بن محمد المؤيدی، *مجمع الفوائد المشتمل على بغية الرائد و ضالة الناشد*، ص ٢٥٠-٢٩٠.

مؤلف از علمای زیدیه است. کتاب *مجمع الفوائد* که مجموعه‌ای از رسائل و مقالات او است، در سال ١٤١٨ق/١٩٩٧م به همت دارالحکمة الیمانیه (صنعا) در ٤٨٢ صفحه به چاپ رسیده است.

٣. **«برکات و مصادیق التوسل الی الله بمحمد و آله ﷺ»**: عرفان محمود، *الفکر الاسلامی*، ش ٣٠، شوال-ذوالحجه ١٤٢٢ق، ص ٩٧-١٤٢.

٤. **«التبرک والتوسل علی ضوء الکتاب والسنة»**: جعفر سبحانی تبریزی، *التبرك و التوسل و الصلح مع العدو الصهيونی علی ضوء آراء*: ص ١٠٥-٢٠٧.

این مقاله در کتاب *التبرک و التوسل و الصلح مع العدو الصهیونی علی ضوء آراء...* نوشته فتح الله نجارزادگان به چاپ رسیده است. مشخصات این کتاب، در بخش کتاب‌های شیعه آمده است.

٥. **«التبرک والتوسل والصلح مع العدو الصهيوني»**: محمد واعظ زاده خراسانی، *التبرك و التوسل و الصلح مع العدو الصهيوني على ضوء آراء*: ص ١٣-٦٠.

٦. **«التوسل والوسيلة»**: عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، *رسالة التقریب*، ش ٢٧، بهار ١٣٧٩، ص ٧٦-٩٣؛ ش ٢٨، تابستان ١٣٧٩، ص ٩٩-١١٦.

٧. **«مسح علاقة التوسل مع التوحيد والشرک»**: محمود حسین زاده خراسانی، *سراج منیر*، ش ٥، بهار ١٣٩١، ص٢٩٠-٣١١.

www.noormags.ir

۸. **«مفهوم ابتغاء الوسیلة دراسة قرآنیة»**: خالد الغفوری، *رسالة الثقلین*، ش ٦٠، تابستان ١٣٨٧، ص ١٨٨-١٩٧.

◆ ج) پایان نامه

١. پایان‌نامه‌های فارسی

١. ***بررسی آرای علمای شیعه و وهابی درباره توسل وشفاعت***: محمدعلی بلتستانی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی سیدمحمدرضا موسوی و مشاورهٔ محمد کریمی، رشته فقه و معارف اسلامی، مجتمع آموزش عالی فقه، جامعة المصطفی العالمیه، ١٣٨٤.

٢. ***بررسی جایگاه توسل در قرآن و احادیث***: محمد شرقی خسروشاهی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی نازی عبدالله پور و مشاورهٔ علیرضا رادبین، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، ١٣٩١.

٣. ***بررسی مسأله توسل از دیدگاه متفکران شیعی و وهابی***: مهدی منتظر، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمدمهدی گرجیان و مشاورهٔ عزالدین رضانژاد، رشته فلسفه و کلام، مجمع عالی امام خمینی، جامعة المصطفی العالمیة، ١٣٨٤.

٤. ***توسل از دیدگاه قرآن و حدیث***: حمیده کبیری‌زاده، کارشناسی ارشد، به راهنمایی علی قائمی، رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ١٣٧٨.

٥. ***توسل از دیدگاه وهابیت و اهل‌سنّت***: محمد عبدی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی علیرضا مختاری و مشاورهٔ علیرضا رئوفیان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فسا، ١٣٩١.

٦. ***توسل از نظر قرآن و روایات***: علی الله توکلی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی علیرضا مختاری و مشاورهٔ خلیل مروج، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فسا، ١٣٩٠.

٧. ***توسل در قرآن و حدیث***: فاطمه صدیق میرزایی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمدحسین تبرائیان و مشاورهٔ محمدمهدی پورگل، رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ١٣٨٠.

www.noormags.ir

۸. ***توسل در میان فرق اسلامی***: رباب رمضانپور، کارشناسی ارشد، به راهنمایی عباس همامی و مشاورهٔ ولی الله نقی پور، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فسا، ۱۳۷۹.

۹. ***توسل و تبرک از نظر اسلام***: حسین حیدری، کارشناسی ارشد، به راهنمایی روح الله افضلی و مشاورهٔ محمدعلی صفا، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جیرفت، ۱۳۸۹.

۱۰. ***توسل و زیارت در سیره معصومین علیهم‌السلام، صحابه و تابعین***: سید رضا هاشمی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمد دشتی و مشاورهٔ سیدرضا میرمعینی، رشته فقه و معارف اسلامی، مجمع عالی فقه و معارف اسلامی، جامعة المصطفی العالمیه، ۱۳۸۵.

۱۱. ***زیارت و توسل و رابطه آن با توحید عبادی***: احمد حسین فلاحی، سطح چهارم حوزه، به راهنمایی احمد عابدی و مشاورهٔ عزالدین رضانژاد، رشته فلسفه و کلام اسلامی، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۵.

۱۲. ***شفاعت و توسل از دیدگاه عقل و نقل***: رقیه پناهی رجبی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی عزیز الله فیاض صابری، دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۹۰.

۱۳. ***مبانی فقهی زیارت و توسل***: مرضیه ابوالحسنی نیارکی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمد حسینی و مشاورهٔ عابدین مؤمنی، رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.

۱٤. ***نقد دیدگاه‌های منکران شفاعت و توسل***: عطیه اسکندر، کارشناسی ارشد، به راهنمایی مریم حاجی عبدالباقی و مشاورهٔ نفیسه نوید، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۸۹.

۱۵. ***نقد عقاید و آراء وهابیت در مسأله توسل با استفاده از قرآن و سنت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله*** : سید مصطفی مناقب، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمدتقی دیاری و مشاورهٔ محمدعلی مهدوی راد، رشته علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، مرکز تربیت مدرس، دانشگاه قم، ۱۳۸٦.

www.noormags.ir

۱۶. ***نقد و بررسی شبهات پیرامون توسل از دیدگاه قرآن و سنت***: ولی اف، کارشناسی ارشد، به راهنمایی شعبان داداشی، مجتمع آموزش عالی فقه، جامعة المصطفی العالمیة، ۱۳۸۷.

۱۷. ***نقد و بررسی مبانی فقهی وهابیت در تخریب قبور ائمه و شفاعت توسل و تبرک***: راضیه سادات علوی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی ولی الله ملکوتی فر و مشاورهٔ سید حسین موسوی راد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سبزوار، ۱۳۹۱.

۲. پایان‌نامه‌های عربی

۱۸. ***التوسل فی الکتاب والسنة***: مهدی رستم‌نژاد، سطح چهار حوزه، به راهنمایی محمدهادی معرفت، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۱.

بخش دوم: آثار علما و نویسندگان اهل‌سنّت

◆ الف) کتاب

۱. کتاب‌های فارسی

۱. ***پاسخ به پندارهای توسل***: محمد زاهد کوثری، مقدمه و تصحیح: وهبی سلیمان غاوجی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۲۴ص، رقعی.

این مجموعه ترجمه *محق التقول في مسألة التوسل* از نگاشته‌های محمد زاهد کوثری، از اندیشمندان اهل‌سنّت، در برابر وهابیت است. در این مباحث نگارنده ضمن اشاره به ادله و ردّیه‌های وهابیان دربارهٔ مسئلهٔ توسل، برهان‌هایی از قرآن و حدیث و منابع معتبر روایی در جواز توسل می‌آورد و دلایل عقلی و نقلی آن را بیان می‌کند. از دیگر مباحث کتاب، ادلهٔ جواز استغاثه و نگاهی تفصیلی به روایات جواز توسل است.

۲. ***استغاثه و جایگاه شرعی آن***: محمد طاهر القادری، ترجمه سید عبدالحسین رئیس السادات، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۰، ۱۲۲ص.

این کتاب ترجمه‌ای از کتابی به زبان اردو با عنوان *مسئله استغاثه* اور *اسکی شرعی حیثیت* نوشته محمد طاهر القادری است.

www.noormags.ir

۳. ***توسل در پرتو قرآن و حدیث و نقدی بر کتاب باور راستین:*** منوچهر دستگیر، سنندج: انتشارات کردستان، چاپ اول، ۱۳۸۰، ۱۲۷ص، رقعی.

کتاب *باور راستین* نوشته محمود ابراهیمی و ترجمه کتاب *عقیدة المسلم* از محمد غزالی است. نگارنده پس از تعریف شرک و بیان ابعاد مختلف توسل، موضوع اجابت دعای پیامبر ﷺ و زیارت قبر آن حضرت را از دیدگاه احادیث و روایات بررسی کرده و سپس با اشاره به بخش‌هایی از کتاب *باور راستین اسلامی* مباحثی از این قبیل مطرح ساخته است: نیاز به توسل، انواع توسل، تفاوت مردگان و زندگان در توسل به آنها و تفاوت اعتقاد شخصی با اعتقاد دینی. گفتنی است کتاب *باور راستین اسلامی* در واقع ترجمه کتاب *عقیدة المسلم* از محمد غزالی مصری است که محمد ابراهیمی آن را از عربی به فارسی برگردانده است.

٤. ***توسل در یک نگاه:*** محمد عابد سندی، تصحیح و مقدمه: وهبی سلیمان غاوجی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ٦٤ص، رقعی.

موضوع کتاب حاضر، مباحثی مرتبط با نقد و تفسیر آرا و اندیشه‌های وهابیت و تحلیل و رد ایدئولوژی این فرقه دربارهٔ مسئلهٔ توسل است. این مجموعه ترجمهٔ کتاب *حول التوسل و الاستغاثه*، از نگاشته‌های یکی از اندیشمندان اهل‌سنّت، در رد برداشت‌های وهابیان است.

۵. ***توسل و رد شبهات:*** یوسف احمد دجوی، مقدمه و تصحیح: وهبی سلیمان غاوجی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۰۸ص، رقعی.

۲. کتاب‌های عربی

۱. ***إتحاف الأذکیاء بجواز التوسل بالأنبیاء والأولیاء:*** عبدالله محمد صدیق الغماری، بیروت: عالم الکتب، چاپ دوم، ۱٤۰۵ق، ٥٤ص.

۲. ***إتحاف الکرام في جواز التوسل و الاستغاثة بالأنبیاء الکرام:*** شیخ محمد بن الشدی، نسخه خطی.

www.noormags.ir

نسخه خطی این رساله در الخزانة الکتانیة شهر رباط به شماره ۱۱۴۳ موجود است (*المقالات السنیة*، ص ۴۵۳)

۳. ***الأدلة المحكمة في جواز التوسل***: یونس عمارة و محمد طاهر بشیری، الجزائر، بی‌نا، بی‌تا، ۲۵ص.

٤. ***إرغام المبتدع الغبی بجواز التوسل بالنبي*** ﷺ : عبدالله محمد صدیق الغماری، تحقیق و تعلیق سید حسن علی السقاف الأردنی، اردن: مکتبة الإمام النووی،١٤١٠ق/١٩٩٠م، ٦٠ص.

به ضمیمه این کتاب مقاله «الرد علی الألباني: بیان نکث الناکث المتعدي بتضعیف الحارث» نوشته عبد العزیز بن‌محمد الصدیق الغماری نیز آمده است.

٥. ***الاسعاد في جواز التوسل والاستمداد***: عبدالهادی محمد الخرسه، دمشق: دارالفجر العروبة، ١٩٩٧م، ٨٠ص.

٦. ***اشد الجهاد في ابطال دعوی الاجتهاد***: داود بغدادی نقشبندی، تصحیح: عبدالوهاب بغدادی، بمبئی: نخبة الاخبار، ١٢٩٣ق، ٤٤ص.

٧. ***إظهار العقوق في الرد علی من منع التوسل إلی الله تعالی بالنبي والولي الصدوق***: محمد المشرفی، قاهرة: مطبعة التقدم العلمیة، ١٩٠٩م/١٣٢٧ق، ٥٩ص.

به ضمیمه این کتاب، رساله *الرد علی بعض المبتدعة من الطائفة الوهابیة*، نوشته محمد الطیب بن عبد المجید ابن کیران[1] (١١٧٢-١٢٢٧ق) نیز آمده است.

٨. ***الإغاثة بأدلة الاستغاثة***: حسن علی السقاف، عمان: دارالامام النووی،١٩٩٠م/١٤١٠ق.

رساله‌ای در بیان جواز استغاثه به پیامبر اعظم ﷺ و ادله آن و دیدگاه‌های علمی در این باره است.

۱. ابن‌کیران، محمد الطیب بن عبد المجید.

www.noormags.ir

۹. ***الإفهام والإفحام أو قضايا الوسيلة والقبور في ضوء سماحة الإسلام تحقيق علمي منطقي واقعي حاسم***: محمد زكی ابراهيم الشاذلی، قاهره: موسسه احياء التراث الصوفی، ۲۰۰٤م، ۱۹۹ص؛ قاهره: العشيرة المحمدية، ١٤٢٤ق/٢٠٠٤م، ۱۹۷ص.

۱۰. ***أنموذج الحقائق***: بغدادی نقشبندی(۱۲۳۱-۱۲۹۹ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

در این کتاب جواز توسل به انبیا و صالحین اثبات شده است.

(*الذريعة*، ج ۱، ص ۲۳۶؛ *معجم المؤلفين العراقيين*، ج ۱، ص ۴۳۸)

۱۱. ***البصائر لمنكري التوسل بأهل المقابر***: حمدالله الداجوی، استانبول: مكتبة ايشيق، ۱۳۹۵ق/۱۹۵۷م، ٢٦٤ص؛ استانبول: مكتبة الحقيقة، ١٤٠٩ق/١٩٨٩م، ۳۷۸ص.

۱۲. ***بهجة الأذكياء في التوسل بالمشهور من الأنبياء***: مصطفی بكری، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

(*معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية*، ص ۷۹)

۱۳. ***بهجة الناظر في التوسل بالنبی الطاهر ﷺ***: حسن علی السقاف، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

جزوه کوچکی در بیان ادله توسل به پیامبر اعظم ﷺ است.

(پایگاه اینترنتی مؤلف)

۱٤. ***التأمل في حقيقة التوسل أو البروق بأنّ نفي التوسل فسوق و إثباته لذاته دون الله مروق***: عيسى بن‌عبدالله الحميری، يمن، بی‌نا، ١٤٢٨ق/٢٠٠٧م، ٦٢٣ص؛ بيروت: دار قرطبه، ١٤٢٢ق، ٥١١ص.

۱۵. ***تحريض الأغبياء على الاستعانة بالأنبياء والأولياء***: عبدالله ابراهيم ميرغنی، بی‌جا، المطبعة المصرية، ١٣٤٩ق/١٩٢٩م، ٥٦ص.

این رساله در کتاب زیر نیز به چاپ رسیده است:

الرسائل الميرغنية؛ تشتمل على اثنتى عشرة رسالة فى آداب الطريقة الختمية: عبدالله المحجوب الميرغنی، بی‌جا، الحلبی، ١٣٩٩ق/١٩٧٩م، ۱۳۶ص.

۱٦. ***تعريف الأنام في التوسل بالنبي و زيارته(عليه الصلاة والسلام)***: محمد بن محمد العبدری الفاسی المالكی، قاهره: دارالمصطفی، ١٤٢٧ق، ٦٦ص.

www.noormags.ir

۱۷. ***تقیید حول التعلق والتوسل بالأنبیاء والصالحین***: ابن کیران فاسی، نسخه خطی.

این رساله نوشته محمد الطیب بن عبدالمجید مشهور به ابـن کیـران فاسی (۱۱۷۲–۱۲۲۷ق)، قاضی الجماعهٔ مغرب است. نسخه خطـی ایـن رساله در خزانهٔ الجلاوی شهر ربـاط موجـود اسـت. (*المقـالات الـسنیة*، ص۴۵۴)

۱۸. ***تقیید حول زیارة الأولیاء والتوسل بهم***: بی‌تا، نسخه خطی.

این رساله نیز نوشته محمد الطیـب مـشهور بـه ابـن کیـران فاسـی (۱۱۷۲–۱۲۲۷ق)، قاضی الجماعة مغرب است. نسخه خطی این رساله در خزانة الجلاوی شهر رباط موجود است. (*المقالات السنیة*، ص ۴۵۴)

۱۹. ***التوسل***: شیخ محمد بخیت بن حسین مطیعی، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۲۰. ***التوسل***: محمد عبدالقیوم القادری، به‌کوشش حسین حلمی ایشیق، استانبول: حسین حلمی ایشیق، مکتبة ایشیق، ۱۹۸٤م، ۳۳٦ص.

این رساله به ضمیمه کتاب *التوسل بالنبی والصالحین* نوشته ابوحامـد ابن مرزوق آمـده اسـت. همچنـین چـاپ دیگـری از ایـن اثـر در سـال ۱۴۱۹ق/۱۹۹۸م به همت مکتبة الحقیقة در استانبول منتشر شـده اسـت. (*المقالات السنیة*، ص ۴۵۵)

۲۱. ***التوسل بالنبي و بالصالحین***: ابوحامد ابن مرزوق، به‌کوشش: محمد عبدالقیوم القادری، استانبول: مکتبة الحقیقة، ۱٤۱۸ق/ ۱۹۹۸م، ۳۳٦ص.

۲۲. ***التوسل بالنبی و جهلة الوهابیین***: ابوحامد ابن مرزوق، استانبول: مکتبة ایشیق، ۱۳۹٦ق/۱۹۷٦م، ۳۰٤ص.

۲۳. ***التوسل والزیارة فی الشریعة الإسلامیة***: محمد الفقی، قاهره: مکتبة و مطبعة مصطفی البابی الحلبی و اولاده، ۱۳۸۸ق/۱۹٦۸م، ۲۵٦ص.

۲٤. ***جلاء الأوهام عن مذاهب الأئمة العظام والتوسل بجاه خیر الأنام(علیه الصلاة والسلام)؛ و یلیه التوسلات المدنیة***: مختار المؤید، دمشق: مطبعة الفیحاء، ۱۳۳۰ق/۱۹۰۹م، ۱۱٤ص.

www.noormags.ir

این رساله ردیه‌ای بر کتاب *رفع الملام عن الأئمة الأعلام* از ابن‌تیمیه است. (*معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية*، ص ۱۳۸)

۲۵. ***جواز التوسل بالأنبياء و الأولياء***: عبدالغنی بن صالح بن حمادة، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا، ۵۸ص.

(*معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية*، ص۱۴۵)

۲۶. ***الحجة المرضية في إثبات الواسطة التی نفتها الوهابية***: عبدالقادر بن محمد سلیم الکیلانی، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۲۷. ***حسن التوسل في آداب زيارة أفضل الرسل***: عبدالقادر بن احمد الفاکهی، تحقیق و تعلیق و تقدیم: محمد زینهم محمد عزب، قاهره: مکتبة الثقافة الدینیة، ۱۴۲۰ق/۲۰۰۰م، ۱۵۸ص.

چاپ‌های دیگری از این اثر با مشخصات زیر منتشر شده است:

مکة المکرمة: المطبعة المیریة، ۱۳۱۶ق/۱۸۹۸م. این چاپ به ضمیمه کتاب *خلاصة الوفا بأخبار دارالمصطفی* تألیف علی بن‌عبدالله السمهودی آمده است.

قاهره: المطبعة الأدبیه، ۱۳۱۶ق/۱۸۹۸م، ۲۸۸ص.

قاهره: مصطفی البابی الحلبی، ۱۳۱۷ق/۱۹۰۰م، ۱۱۹ص.

دو چاپِ اخیر به ضمیمه کتاب *الإتحاف بحب الأشراف* تألیف عبدالله بن‌عامر الشبراوی است.

۲۸. ***حقيقة التوسل والوسيلة على ضوء الكتاب والسنة***: موسی محمد علی، بیروت: دارالتراث العربی، ۱۴۱۰ق/۱۹۹۰م، ۴۷۹ص؛ بیروت، عالم الکتاب، ۱۴۰۵/۱۹۸۵م، ۶۱۶ص.

۲۹. ***حكم الإسلام في التوسل بالأنبياء والأولياء*** عليهم‌السلام: محمد حسنین مخلوف، قاهره: المجلس الأعلی للشؤون الإسلامیة، ۱۳۹۴ق/۱۹۷۴م، ۹۹ص؛ قاهره: مطبعة المعاهد، ۱۳۴۸ق/۱۹۲۷م، ۷۰ص.

www.noormags.ir

۳۰. ***الدرر السنية في الرد على الوهابية؛ مسائل توسل و زيارت***: احمد بن زينی دحلان، ترجمه: يسين اختر مصباحی، دهلی: قاری پبليكشنز، ۱۳٤۲ق، ۹٤ص، زبان اردو.

۳۱. ***الرد على ابن النجدي والصنعاني***: عمر المحجوب بن قاسم، بی‌جا، بی‌تا، نسخه خطی.

عنوان‌های دیگر: *رسالة في مسألة التوسل؛ رسالة فی الرد علی ابن‌النجدی والصنعانی.* (*الفهرس العربی الموحد*)

۳۲. ***رسالة في حكمة التوسل بالأنبياء والأولياء***: محمد حسنين مخلوف، قاهره: مطبعة الفتوح الأدبية، ۱۳٤۳ق/۱۹۲۳م، ۲۲۹ص.

این رساله، به ضمیمه کتاب *الصواعق الإلهية في الرد علی الوهابية* سليمان بن‌عبدالوهاب نجدی آمده است.

۳۳. ***رسالة في جواز التوسّل في الرد على محمد بن‌عبدالوهاب***: *محمدمهدی الوزانی، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا. (معجم المؤلفات الاسلامية فی الرد علی الفرقة الوهابية، ص ۳٦٤)*

۳٤. ***رسالة فی جواز الاستغاثة والتوسل***: سيد يوسف البطاح الاهدل الزبيدی، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا. (المقالات السنية، ص ٤٥۷)

۳۵. ***رسالة فيما يتعلق بأدلة جواز التوسل بالنبی و زيارته***: احمد بن زينی دحلان، استانبول: مكتبة الحقيقة، ۱٤۱٦ق/۱۹۹٦م.

این رساله به ضمیمه کتاب *مصباح الأنام وجلاء الظلام في رد شبه البدعی النجدي التي أضل بها العوام* نوشته علوی بن‌احمد بن‌الحسن الحداد آمده است. همچنین چاپ دیگری از این رساله با این مشخصات منتشر شده است:

جواز التوسل بالنبی *وزيارته*، قاهره: مطبعة الشرقيه، ۱۳۲۰ق.

۳٦. ***رفع المنارة لتخريج احاديث التوسل والزيارة***: محمود سعيد ممدوح، اردن: دارالإمام النووی، ۱٤۱٦ق/۱۹۹۵م، ۳۲۵ص؛ قاهره: دار الامام الترمذی، ۱٤۱۸ق/۱۹۹۷م، ۳۹٦ص؛ قاهره: المكتبه الازهريه للتراث، ۲۰۰٦م، ۳۹٦ص.

این کتاب با مشخصات زیر به زبان فارسی ترجمه شده است:

www.noormags.ir

بررسی احادیث توسل و زیارت: محمود سعید ممدوح، ترجمهٔ عبـاس جلالی، تهران: نشر مشعر، چاپ اول، ۱۳۹۰، ۳۷۶ص.

۳۷. *سیوف الله الاجلة بمـد یمین مجاهـد الملة۱٤۰۱ه و عـذاب الله المجـدی لجـون منکر التوسل النجدی*: محمد عاشق الرحمن القادری.

این رساله در کتاب *فتنة الوهابیه* از ابن زینی دحلان (استانبول: وقف الاخلاص، ۱۴۱۲ق/۱۹۹۲م) آمده است. همچنین چاپ دیگـری از آن بـا این مشخصات منتشر شده است:

عذاب الله المجدی لمنکر التوسل النجدی، هند: الله آباد، ۱۴۰۱ق.

۳۸. *شوارق البارق المشام فـی التوسل بالأنبیاء مـن المبدأ إلـی الختـام*: مصطفی بکری،[1] بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

(*معجم المؤلفات الاسلامیة فی الرد علی الفرقة الوهابیة*، ص۲۶۸)

۳۹. *شواهد الحق في الإستغاثة بسید الخلق*: یوسف اسماعیل النبهانی، قاهرة: مکتبة و مطبعة مصطفی البابی الحلبی، ۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م، ۲۷۲ص.

ناشرین مختلف این کتاب را چاپ کرده‌اند؛ از جمله:

استانبول: المنشورات الجامعـة، ۱۴۱۰ق/۱۹۹۰م؛ بیـروت: دار الفکـر، بی‌تا؛ بیروت: دار الکتـب العلمیـة، ۱۴۱۶ق/۱۹۹۶م، ۴۳۲ص؛ دمـشق: دار التقوی، ۱۴۳۰ق/۲۰۰۹م، ۵۹۹ص؛ تقدیم: محمد حبیـب الله الـشنقیطی، بی‌جا، بی‌نا، ۴۰۰ص؛ قاهره: المطبعة المیمنیه، ۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م، ۲۶۴ص.

٤۰. *شـواهد الحـق فـي التوسـل بالـسید الخلـق*ﷺ: یوسـف اسـماعیل النبهـانی، استانبول: بی‌نا، ۱۹۷۳م؛ قاهره: مکتبة و مطبعة مصطفی البابی الحلبی، ۱۹۰۵م.

این رساله ضمن کتاب *علمـاء المـسلمین والوهـابیین* تـألیف حـسین حلمی ایشیق به چاپ رسیده است.

٤۱. *ضیاء الصدور لمنکري التوسل بأهل القبور*: ظاهر شاه میان ابن‌عبدالعظیم، مصر: مطبعة الواعظ، ۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م؛ استانبول: مکتبة الحقیقة، ۱٤۲۱ق/۲۰۰۱م.

(*المقالات السنیة*، ص ۴۵۹)

---

۱. از علمای حنفی دمشقی.

www.noormags.ir

٤٢. ***عمدة الكلام في إثبات التوسل والتبرک بخير الأنام***: جميل حليم الحسينی الشافعي الأشعری، بيروت: دارالمشاريع،١٤٣٠ق/٢٠٠٩م، ٢٧٢ص.

٤٣. ***عقود اللآل في التوسّل بالنبي والآل***: محمود محمد قبادو، تونس، بی‌نا، بی‌تا.

این رساله نوشته عالم تونسی، محمود محمد قبادو (١٢٣٠-١٢٨٨ق) است.

(*معجم المؤلفات الإسلامية في الرد على الفرقة الوهابيه*، ص٣١٩)

٤٤. ***الفجر الصادق في الرد على الفرقة الوهابية المارقة***: جميل صدقی الزهاوی، بغداد: دارالصديق الاكبر، ٢٠٠٤م، ١١٢ص؛ استانبول: مكتبة ايشيق، ١٩٧٧م.

٤٥. ***الفجر الصادق في الرد على منكري التوسل والكرامات والخوارق***: جميل صدقی الزهاوی، مصر: مطبعة الواعظ، ١٣٢٣ق/١٩٠٥م، ١٢٥ص.

به ضميمه اين كتاب دو رساله ديگر آمده است: ١. *ضياء الصدور لمنكری التوسل بأهل القبور* نوشته ظاهر شاه ميان ابن‌عبدالعظيم؛[1] ٢. *النقول الشرعية في الرد على الوهابيه* نوشته مصطفی بن‌احمد الشطی.

٤٦. ***الفيوضات الربانية في الزيارة والتوسل بخير البرية***: محمد الفقی، قاهره: مكتبة و مطبعة مصطفی البابی الحلبی و اولاده، ١٣٨٨ق/١٩٦٨م.

قصيده‌ای در ٦٢ بيت در فضيلت زيارت و توسل به پيامبر اسلام است. اين قصيده در كتاب *التوسل والزيارة في الشريعة الاسلاميه* از همين مؤلف آمده است.

(*معجم المؤلفات الإسلامية في الرد على الفرقة الوهابيه*، ص٣٢٨)

٤٧. ***القول المختار الجلی في جواز التوسل بالنبي(صلى الله عليه وسلم) والولي***: محمد سعد الرباطابی، قاهره: مكتبة مصطفی البابی الحلبی، ١٣٧٥ق/١٩٥٥م، ٧٦ص.

به ضميمه اين كتاب رساله *خاتمة في زيارة القبور* از راضی عبدالهادی نيز آمده است.

(*معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابيه*، ص ٣٦٦)

١. ميان ظاهر شاه ميان ابن عبدالعظيم.

www.noormags.ir

۴۸. ***كلمة هادئة في الاستغاثة***: عمر عبدالله كامل، بی‌جا، دار المصطفی، ۱۴۲۵ق/۲۰۰۵م، ۴۹ص.

۴۹. ***كلمة هادئة في التوسل***: عمر عبدالله كامل، بی‌جا، دار المصطفی، ۱۴۲۵ق/۲۰۰۵م، ۳۷ص.

۵۰. ***محق التقول في مسألة التوسل***: محمد زاهد الكوثری، تقديم: وهبی سليمان غاوجی، دمشق: دارالبشائر، ۱۴۲۴ق/۲۰۰۴م، ۳۰۲ص.

این کتاب حاصل چند مقاله از نویسندگان مختلف است: ۱. «محق التقول في مسألة التوسل» از محمد زاهد الكوثری؛ ۲. «حول التوسل والاستغاثة» از محمد عابد السندی؛ ۳. «كلمة علمية هادية في البدعة و أحكامها» از وهبی سليمان غاوجی؛ ۴. «التوسل» از يوسف احمد الدجوی. نام کتاب بر اساس عنوان اولین رسالهٔ کتاب انتخاب شده است. رساله *محق التقول فی مسألة التوسل* مستقلاً دو مرتبه با این مشخصات به چاپ رسیده است: ۱. قاهرة مطبعة الأنوار، ۱۳۶۹ق/۱۹۴۸م، ۱۸ص؛ ۲. قاهره، المكتبة الأزهرية للتراث، ۲۰۰۶م، ۲۶ص. همچنین مرکز تخصصی ترجمان دینی این رساله را به فارسی ترجمه کرده و با عنوان *پاسخ به پندارهای توسل* نشر مشعر در سال ۱۳۹۰ در ۱۲۴صفحه آن را منتشر ساخته است.

۵۱. ***مصباح الأنام و جلاء الظلام في ردّ شبه البدعی النجدی التي أضلّ بها العوام***: سید علوی بن احمد الحداد، استانبول: مكتبة الحقيقة، ۱۹۹۶م/۱۴۱۶ق، ۲۲۲ص؛ بی‌جا، المطبعة العامرة، ۱۳۲۵ق/۱۹۰۷م، ۹۰ص.

این کتاب در هفده فصل تدوین شده و هر فصلی ردّی بر دعوت محمد بن عبدالوهاب و تقریر مباحث مخالف با او است. نویسنده در صدد تقریر جواز استغاثه به ارواح اولیا و بنای بر قبور اولیا و مزارات صالحان است. در ضمیمه این کتاب رساله‌ای از احمد بن زینی دحلان با عنوان *رسالة فيما يتعلق بأدلة جواز التوسل بالنبي* آمده است.

۵۲. ***موافقة العقول في التوسل بالرسول***: محمد سعيد المراكشی، بی‌جا، بی‌نا، بی تا. (*معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية*، ص ۳۱۰)

www.noormags.ir

٥٣. ***موقف الوهابية من قضايا أجمع المسلمون على صحتها؛ الاعتقاد في الشفاعة والتوسل والبناء على القبور وزيارتها***: عبدالسلام محمد الناظر، بی‌جا، دارالمحیط، بی‌تا، ٧٤ص.

٥٤. ***نهاية التحرير في حديث توسل الضرير***: عبدالله محمد صدیق الغماری، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

(*معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابيه*، ص۴۳۶)

٥٥. ***وابتغوا إليه الوسيلة:*** احمد سلمان، بی‌جا، بی‌نا، ١٤٣٢ق/٢٠١١م، ١١١ص.

٥٦. ***الوسيلة إلى فهم حقيقة التوسل:*** محمد سالم النص، دمشق؛ بیروت: دارالتوفیق، ١٤٢٣ق/٢٠٠٣م، ٦٤ص.

◆ ب) مقاله‌های عربی

١. **«اثبات الحق و دحض الأباطيل بذكر الشبه التي تمسك بها الوهابية و ردّها بأوضح بيان و أقوى برهان (دليل)»**: احمد بن زینی دحلان، *شواهد الحق*، ص ١٥١-١٧٧.

٢. **«تعليقات السيد حسن بن علي السقاف على أجوبة الشيخ عبدالعزيز ابن باز حول التبرک والتوسل»:** حسن علی السقاف، *التبرك و التوسل و الصلح مع العدو الصهيوني على ضوء آراء*، ص ٦٣-١٠١.

این مقاله در کتاب *التبرك و التوسل و الصلح مع العدو الصهيوني على ضوء آراء...* به‌کوشش فتح الله نجارزادگان به چاپ رسیده است. مشخصات این کتاب، در بخش کتاب‌های شیعه آمده است.

٣. **«التوسل»:** یوسف احمد الدجوی (١٢٨٧-١٣٦٥ق)، *محق التقول في مسألة التوسل*، ص ٥١-٩٦.

این رساله مجموعه چهار مقاله درباره توسل است که به صورت یکجا در مجله *الأزهر* به چاپ رسیده است. این مقالات قبلاً به صورت مجزا در چندین شماره مجله *نورالاسلام* منتشر شده‌اند. مشخصات این مقالات این‌چنین است: ١.«التوسل»، *نور الإسلام*، العدد الاول، المجلد الثانی، المحرم ١٣٥٠ق؛ ٢.«التوسل»، *نور الاسلام*، العدد الثانی، المجلد

www.noormags.ir

الثاني، صفر ١٣٥٠ق؛ ٣. «التوسل والاستغاثة»، *نور الاسلام*، العدد الثالث، المجلد الثانی، ربیع الاول ١٣٥٠ق؛ ۴. «التوسل والاستغاثة»، *نور الإسلام*، الجزء الخامس، جمادی الاولی ١٣٥٠ق.

مرکز تخصصی ترجمان دینی این رساله را به فارسی ترجمه کرده و نشر مشعر با عنوان *توسل و ردّ شبهات* در سال ١٣٩٠ در ١٠٨ صفحه آن را منتشر ساخته است.

٤. **«التوسل و الاستغاثة»**: یوسف بن احمد الدجوی، *نور الإسلام*، سال ٢، ش ٣، ربیع الاول ١٣٥٠، ص ٢٠٦-٢١١.

٥. **«التوسل وجهلة الوهابیین»**: یوسف بن احمد الدجوی، *نور الإسلام*، سال ٢، ش ١، محرم ١٣٥٠ق، ص ٢٩-٣٧.

٦. **«حکم التوسل بالنبی»**: یوسف بن احمد الدجوی، *نور الإسلام*، ش ١، شعبان ١٣٤٩ق، ص ٥٨٨-٥٩١.

٧. **«تعلیق علی الرسالتین»**: حسن علی السقاف، *رسالة التقریب*، ش ١٧، رجب-رمضان ١٤١٨ق، ص ٦١-٧٦.

٨. **«تعلیق علی رسالة ابن باز»**: حسن علی السقاف، *میقات الحج*، ش ١٦، رجب-ذوالحجة ١٤٢٢ق، ص ٢٦٩-٢٨٥.

٩. **«حول التوسل والاستغاثة»**: محمد عابد السندی، تعلیق و تحقیق وهبی سلیمان غاوجی، *محق التقول في مسألة التوسل*، ص ١٦٣-٢٠٤.

این رساله توسط مرکز تخصصی ترجمان دینی به فارسی ترجمه شده و با مشخصات زیر منتشر شده است:

توسل در یک نگاه: ترجمه: مرکز تخصصی ترجمان دینی تهران: نشر مشعر، چاپ اول، ١٣٩٠، ۶۴ص.

١٠. **«المشاهد المشرّفة والوهابیون»**: محمدعلی سنقری حائری، میقات حج، ش ٢٩، پاییز ١٣٧٨ ص ٨٨-١٠٧؛ ش ٣١، بهار ١٣٧٩، ص ١٦٦-١٨٦.

www.noormags.ir

◆ منابع

۱. ابن حسن آل سلمان، ابی عبیده: ***کتب حذر منها العلماء***، ریاض: دارالصمیعی، ۱٤۱٥ق.
۲. تهرانی، آقابزرگ: ***الذریعة إلی تصانیف الشیعه***، بیروت: دارالاضواء، ۱٤۰۳ق.
۳. محمدعلی، عبدالله: ***معجم المؤلفات الإسلامیه في الرد علی الفرقة الوهابیه***، قم: مرکز الزهراء الاسلامیه، ۱٤۳۰ق.
٤. نصراصفهانی، اباذر: ***کتابشناسی حج و زیارت***، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰.
٥. ــــــــــــــ: ***کتابشناسی نقد وهابیت***، قم: پژوهشکده حج و زیارت، ۱۳۹۱.
٦. نقوی، سید شهسوار حسین: ***تألیفات شیعه در شبه قاره هند***، قم: دلیل ما، ۱۳۸۳.
۷. هرری، شیخ عبدالله: ***المقالات السنیة في کشف ضلالات احمد بن‌تیمیه***، بیروت: دارالمشاریع، چاپ چهارم، ۱٤۱۹ق.

◆ منابع اینترنتی

۱. بانک اطلاعات نشریات کشور (www.magiran.com)
۲. بانک مقالات اسلامی نورمگز(www.noormags.com)
۳. پایگاه اطلاعات علمی ایران (www.irandoc.ac.ir)
٤. پایگاه حوزه (www.hawzah.net)
٥. الفهرس العربی الموحد (www.aruc.org)
٦. کتابخانه ملی ایران (www.nlai.ir)
۷. کتابخانه‌های ایران (www.lib.ir)
...و سایت‌های مراکز دانشگاهی و علمی ـ پژوهشی.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

www.noormags.ir